

УДК 211,5

Віра Додінова

ORCID iD 0000-0002-4282-5495

доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії,
Київський університет імені Бориса Грінченка
вул. Маршала Тимошенка, 13Б, м. Київ, Україна
dodonovav@gmail.com

РЕЛІГІЙНА РАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ПОЯВИ МОДЕРНИХ ОСВІТНІХ ІНСТИТУЦІЙ

Стаття присвячена аналізу загальної закономірності історичного розвитку західного суспільства, яка полягає в поступовому наростанні тенденції раціоналізації. Наслідком цієї тенденції є диференціація ціннісних сфер і поява новоєвропейських соціальних інститутів: ринка, права, бюрократії. Модерні трансформації стають можливими завдяки релігійній раціоналізації та секуляризації. З'ясовується значення релігійної раціоналізації для появи модерних освітніх інституцій, зокрема, світської школи та університетів.

Ключові слова: модерн; Просвітництво; раціональність; «релігійна раціоналізація»; «релігії спасіння»; Реформація; секуляризація; університет.

© Додінова Віра, 2017

Вступ. Феномен релігійної раціоналізації зазвичай розглядається у суто релігієзнавчому контексті – як засіб трансляції індивідуального сакрально-містичного досвіду, який не підлягає автентичній фіксації та усвідомленню без ризику втрати важливих емоційно-безсвідомих складових. У цьому контексті релігійна раціоналізація може бути проінтерпретована як необхідний момент спрощення напруженого і багатого духовного життя суб'єкта задля передачі нуміозного досвіду іншим людям. Саме таке значення поняття «релігійна раціоналізація» зустрічається в сучасних філософсько-релігієзнавчих дослідженнях (Халіков Р. Х., 2014; Зінякова В. В., 2014).

Водночас, існує й інше значення даного терміну, де релігійна раціоналізація розглядається в контексті більш загального процесу раціоналізації як такої, тобто

виступає видовим поняттям до родового поняття «раціоналізація». Під раціоналізацією тут розуміється процес поступової заміни випадкових, ситуативних, відверто ірраціональних мотивів людських дій на логічні, прогнозовані, цілевідповідні. Прямим наслідком процесу раціоналізації є розширення суспільних сфер, що підкорені стандартам раціонального рішення, включаючи індустріалізацію суспільної праці, проникнення стандартів інструментальної діяльності в інші сфери, урбанізацію способу життя, технізацію транспорту і засобів комунікації, стандартизацію освіти, бюрократизацію управління тощо.

Слід зазначити, що процес раціоналізації завжди був притаманний соціальній історії людства, але справжній його стрибок, поява нової якості та інтенсивності пов'язані з епохою Нового часу і зародженням буржуазних відносин. Карколомні зміни у всіх галузях життя породили в європейських інтелектуалів XVII – XVIII століть відчуття того, що сучасна епоха принципово відрізняється від минулої, що на зміну середньовічній приходять: принципово нова картина світу, нова організація виробництва, новий соціальний порядок, нова влада. Однією з перших спроб концептуалізувати неявні інтуїції та відчуття переходу до нового ритму життя стала поява концепту сучасності – «модерну».

Протягом тривалого часу реальний процес раціоналізації суспільних відносин був «розчинений» в інших соціокультурних процесах і майже не розглядався як самостійний соціокультурний феномен. Автономного статусу ця проблема набула наприкінці XIX ст. у працях М. Вебера. Серед продовжувачів теми раціоналізації соціальних відносин слід назвати К. Поппера, М. Фуко, Ю. Габермаса, І. Валлерстайна, Е. Даунса, П. Штомпку, Г. Беме, Г. Саймона, Ф. Фукуяму тощо. Сьогодні процес модернізації і раціоналізації знаходиться у фокусі розгляду сучасних науковців: Н. Бусової (Бусова Н. А., 2004) О. Соболя, В. Федотової, М. Михальченка, Я. Паська, І. Фарман, Т. Ящук. Автори колективної монографії «Вододіли секуляризації» (Вододіли секуляризації, 2015) пов'язують раціоналізацію епохи модерну з процесом тотальної секуляризації суспільства. Про закономірний характер соціальної раціоналізації писала раніше й автор (Додонова В. І., 2011, с. 80–85). Розвиваючи цю тему, хотілося б зупинитися на значенні релігійної

раціоналізації для виникнення модерних освітніх інституцій, зокрема, світських шкіл, університетів, що і є **метою** даної статті.

Релігійна раціоналізація як «розчаклування світу». Прийнято вважати, що поява буржуазних соціальних інститутів (бюрократична держава, ринок, право тощо) обумовлює «стрибок» у процесі раціоналізації та навпаки – без останнього проблематично було б говорити про соціальні інститути епохи модерну. Вихід із «логічного кола» запропонував М. Вебер, який шукав джерела модерної раціоналізації в попередніх епохах: в античності й Середніх віках, відповідно в межах міфологічного і релігійного світоглядів. Словосполучення «релігійна раціоналізація», яким оперує М. Вебер, виглядає дещо парадоксальним з огляду на те, що релігія найчастіше виступає антиподом раціональності, науки і техніки як її репрезентантів. Існує, наприклад, «раціоналізація» містичного споглядання, тобто такого відношення до життя, яке з інших точок зору є специфічно ірраціональним; але існує також раціоналізація господарства, техніки, наукового дослідження, освіти, виховання, війни, права і управління. Раціоналізацію релігійних світоглядів М. Вебер вимірює, по-перше, викоріненням магічного мислення («розчаклування світу») та, по-друге, систематичною організацією самого світогляду. Він описує суть проекту модерну як «розчаклування» суспільних відносин.

При цьому «розчаклування» розумілося ним не лише як звільнення суспільства від панування магії та забобонів. «Розчаклування», за Вебером, – це зростання довіри до розуму, науки, освіти, раціональної процедури у всіх проявах суспільного життя, яке є провідною тенденцією і внутрішнім сенсом всієї епохи модерну. Водночас, зростання інтелектуалізації й раціоналізації зовсім не означали зростання загального знання про умови життя. Але вони означали дещо інше: знання або віру в те, що людина завжди може це пізнати, як тільки вона того забажає; що взагалі немає таємничих непередбачених сил, що втручаються в її життя; що вона може шляхом раціонального розрахунку опанувати всіма речами. Відтепер не доводиться, як дикунам, для яких ці сили існували, вдаватися до магії, щоб приборкати чи умилювати духів: це стає справою розрахунків і техніки. Завдяки релігійній

раціоналізації відбувається перехід від ранніх релігійних форм до «релігій спасіння» і далі – до розвинутих метафізичних систем, до створення цілісної картини світу.

«Релігії спасіння» вимагали від людини підпорядкування її життя одній-єдиній меті – врятуванню душі. Саме тому вони мали потребу в розробці систематично-раціоналізованих картин світу. Картини світового порядку, що створювалися в їх межах, були або теоцентричними, або космоцентричними. Як відомо, на Заході отримала розповсюдження концепція трансцендентного особистого Бога-творця (теоцентризм), у той час як для Сходу більш характерною стала концепція Бога, який ототожнюється з космічним порядком (космоцентризм). Усвідомлення того факту, що світовий порядок, створений Богом, робить злочинними спроби зміни природного ходу речей за допомогою магії. Життєвою стратегією, яка гарантує спасіння, стає стратегія слідування даному Богом закону, тому обов'язком людини є не стільки дотримання окремих ритуалів, скільки орієнтація всього життєвого шляху на цінності і заповіді, що складають зміст відповідних пророцтв.

«Релігії спасіння, – зазначає Н. Бусова, – призводили до релігійної раціоналізації, що зрозуміло, оскільки мінімальним виразом раціональності є послідовність – логічна у випадку теоретичного конструкту, телеологічна у випадку практично-етичної позиції» (Бусова Н. А., 2004, с. 25). При цьому формування цілісних картин світу мало величезне значення не лише для релігійного світогляду, а й для філософських систем, що народжувались. «Останнім питанням метафізики, – писав М. Вебер, – завжди було наступне: якщо світ як ціле і, зокрема, життя повинні мати «сене», то яким має бути цей сенс і яким повинен бути світ, що б відповідати йому? Релігійна проблематика пророків і священників – це те лоно, з якого вийшла світська філософія там, де вона взагалі розвивалася». Процес релігійної раціоналізації супроводжується секуляризацією суспільних відносин, у тому числі – й інституту освіти.

В Середні віки при монастирях і церквах школи функціонували задля розповсюдження релігійних знань і в плані виховання та організації навчання досягли загальновизнаних успіхів. Підкреслена методичність навчального процесу зрощувалася з церковними ритуалами. Наприкінці XII – на початку XIII століть

зростає значимість прикладного, хоч і релігійно забарвленого знання. «На зміну теологу-відлюднику або церковному діячу приходить освічений клірик, що працює при дворі одного з європейських правителів» (Вододіли секуляризації, 2015, с. 76). Прискорюються темпи секуляризації. Середньовічна схоластика все більше стає засобом легітимації світських справ. Саме в цей час, в урбанізованому просторі «нових християнських міст, які бурхливо розростаються, в атмосфері постійно зростаючої диференціації культурної діяльності, серед міських цехів, які саме тоді зароджуються, формується університет. ... університет народжується не тільки серед цехів, але і як один з них. Монастирські школи, які існують протягом століть, так само як і східнохристиянські університети, що успадковують грецькі інтелектуальні зразки, можливо, ніколи б не перетворилися на той університет, який становить один із стовпів західної цивілізації. Саме інституціоналізація інтелектуальної діяльності, спочатку на факультетах права і медицини, а вже потім на філософському та теологічному, яка була наслідком зміни загального настрою умів, обернулася народженням корпорації-університету» (Вододіли секуляризації, 2015, с. 76–77.)

Секуляризація та релігійна раціоналізація шляхом корекції етичних імперативів і транслювання знань сприяла докорінній переорієнтації соціальної поведінки індивідів. Адже раціоналізація передбачає перехід від афективної і традиційної дії, що переважали в докапіталістичних суспільствах, до раціональних типів, зокрема до раціонально доцільного, який визначає специфічний для Західної цивілізації тип соціальної раціональності.

М. Вебер послідовно протиставляє традиційну і раціонально доцільну дію. Традиційний тип соціальної дії характеризується імунітетом по відношенню до раціональної критики; це пов'язується тісним зв'язком традиції із сакральною сферою. Традиційна дія є не просто автоматичним слідуванням давно встановленій практиці. Вона має деонтологічні ознаки: традиція освячує, легітимізує певний алгоритм поведінки. Раціональна дія генетично пов'язана з тим типом поведінки, на

який орієнтувалася буржуазна політична економія з притаманною їй тенденцією розглядати цей тип як «природний» і такий, що єдиний відповідає сутності людини. У своїй відомій праці «Протестантська етика і дух капіталізму» він аналізує роль Реформації у процесі становлення буржуазного суспільства та його специфічної професійної етики. Основна теза полягає в тому, що внаслідок релігійної раціоналізації в надрах протестантизму відбулися зсуви в економічній поведінці людини, які сприяли появі «духу сучасного капіталізму». Не випадково раціональна доцільність була пізніше охарактеризована М. Горкгаймером як «інструментальний розум», а Ю. Габермасом – як «стратегічний розум».

М. Вебер визнає, що елементи капіталізму існували й раніше у Китаї, Індії, Вавилоні, тому його аж ніяк не можна розглядати як продукт виключно новоевропейської культури. Саме по собі прагнення до збагачення як мотив господарської поведінки ще не означає переходу від традиційного до раціонально доцільного типу соціальної дії. Ба більше: таке прагнення наживи найчастіше поєднується саме з вірністю традиції. І занепад традиції разом з проникненням підприємництва до внутрішньої сфери соціальних зв'язків ще не мали своїм наслідком етичне визнання цих новацій. Таким був зміст етичних вчень і освітніх практик попередніх епох. М. Вебер підкреслює, що «тут раціональне використання капіталу шляхом спрямування його у виробництво та раціональна капіталістична організація праці ще не стали головними орієнтирами господарської діяльності. Якраз таке ставлення до придбання і було однією з найсильніших внутрішніх перепон, котрі стали на шляху пристосування людини до передумов упорядкованого буржуазно-капіталістичного господарства» (Вебер М., 1990, с. 54).

Традиційні настанови господарської поведінки не зникли й в епоху модерну, але тут вони перетворилися на щось другорядне, на таке, що виходить за межі соціальних норм. Релігійна раціоналізація, яка поширилася згодом на інші види раціоналізації, у її протестантській версії призвела до формування особливого етосу. Вебер формулює різницю між традиційною і раціонально доцільною поведінкою наступним чином: пересічний середньовічний католик-мирянин жив, з етичного погляду, певною мірою сьогоденням. У його світосприйнятті досить чітко

розподілявся світ земний, реальний, повсякденний, профанний – з одного боку, та світ небесний, трансцендентний, потойбічний, священний – з іншого. Земне життя усвідомлювалося як плинне і тимчасове явище, свого роду «чернетка», підготовка для переходу в інший світ. Головне, що вимагалось від людини для гарантії її спасіння, – добросовісно дотримуватися традицій, не грішити та час від часу робити «добрі справи». Проте останні не були пов'язаними одна з одною, вони не утворювали послідовної низки окремих вчинків, об'єднаних у раціональну систему життєвої поведінки. Католик робив їх або для спокутування своїх попередніх гріхів, або під впливом міркувань про спасіння душі. Кожен окремий поганий або добрий вчинок ставився людині в заслугу чи засуджувався, впливаючи і на її земне існування, і на вічне життя.

«Розчаклування світу, – пояснює М. Вебер, – тобто виключення магії як способу спасіння душі у католицькій релігії не було проведене з такою ж послідовністю, яку ми спостерігаємо у пуританській, а до неї лише в юдейській релігії. Католикам надавалась можливість здобути благодать завдяки таїнствам їхньої церкви, подолавши тим самим недосконалість людської природи: священик був магом, що творив чудо перевтілення, в його руках була «влада ключів». До нього міг звернутись віруючий, сповнений розкаяння і готовності до спокути; священик дарував умиротворення, надію на спасіння і впевненість у прощенні, знімаючи ту неймовірну напруженість, яка була неминучою, позбавленою будь-яких послаблень, долею кальвініста. Останньому була невідома така милосердна людська втіха і він не міг, подібно до католика чи навіть лютеранина, сподіватися на те, що хвилини слабкості і легковажності будуть врівноважені наступним зосередженням доброї волі» (Вебер М., 1994, с. 131–132).

Релігійна раціоналізація призвела до того, що служити Богові можна було не тільки молитвами і обрядами, а й старанним виконанням своїх професійних обов'язків. Отже, відбувся перехід від епізодичних «добрих справ» до методичної, щоденної, системної святості. Життя протестанта було строго зорієнтоване на потойбічне блаженство, але саме завдяки цьому його повсякденне існування, навпаки, було строго раціоналізованим. Воно підпорядковувалось єдиній меті –

примножити славу Божу на землі. «Лише проникнуте постійною рефлексією життя вважалось засобом подолання *status naturae* (природного стану), Декартове «*cogito, ergo sum*» було сприйнято сучасними йому пуританами якраз у такому етичному перетлумаченні. Ця раціоналізація, з одного боку, надавала реформаторському благочестю специфічно аскетичних рис; з іншого – виступала основою як внутрішньої спорідненості між реформаторством і католицизмом, так і специфічної протилежності між ними» (Вебер М., 1994, с. 132–133).

З такої настанови випливає концепт «покликання» (*Beruf*), який описує уявлення про поставлене Богом перед людиною завдання. «Професія як покликання – це те, що людина повинна приймати як Господнє веління, те, чому вона мусить «покоритися»; таке розуміння є домінуючим у лютеранському вченні, хоча тут присутня й інша думка, згідно з якою професійна діяльність виступає як головне завдання, поставлене Богом перед людиною» (Вебер М., 1994, с. 74). М. Вебер визнає, що незважаючи на внутрішню спорідненість поглядів Лютера з «духом капіталізму», поняття професійного покликання у лютеранстві залишається традиціоналістським. Творці Реформації не ставили собі за мету перетворити традиційну поведінку на раціонально доцільну. Це сталося поза їхнім бажанням. Якщо власна професійна діяльність є велінням Бога, то виконуючи професійні обов'язки належним чином, протестант славить Бога своєю працею.

Релігійна раціоналізація та формування соціальних інститутів Модерну. Зрозуміло, що релігійна раціоналізація була лише початком всезагального процесу раціоналізації суспільних відносин. Після Реформації цей процес продовжував розгортатися вже на власній основі. Реформація історично вперше відкриває людський (а не божественний) суб'єкт розуму. Саме тут розум уявляється як розум індивідуального «Я». «Відтепер абсолютним критерієм, – пише Гегель у своїй «Філософії історії», – попри всякий авторитет релігійної віри, позитивних законів, в яких виражалось право і особливо державне право, було те, що зміст усвідомлювався самим розумом у вільному теперішньому. Лютер досяг духовної свободи і конкретного примирення. Він переможно встановив, що те, в чому полягає одвічне призначення людини, повинно здійснюватися в ній самій. Але зміст того,

що повинно здійснюватися в ній самій і яка істина повинна одухотворювати її, було прийнято Лютером за те, що відкривається релігією. Тепер був виказаний принцип, що цей зміст є чимось наявним, чимось таким, у чому я можу внутрішньо переконатись, і що все має бути вільним до своєї внутрішньої підстави» (Гегель Г. В. Ф., 1935, с. 409).

Для інституту освіти це мало такі наслідки, що церква позбавилася монополії на освітні практики. Наука повільно але впевнено виштовхує релігійний світогляд зі шкіл. З огляду на ефективність традиційної школи новоєвропейська цивілізація не відкинула технологію транслявання знання, а лише замінила його зміст. Авторитет віри був замінений на авторитет розуму. Цей процес продовжувався і навіть підсилювався в епоху Просвітництва. Як зазначає Е. Кассіер, «розум для нього стає об'єднувальним началом і центром, виразом усього того, що воно палко бажає і намагається досягнути, того, що є кінцевою метою його зусиль і його досягнень» (Кассіер Е., 2004, с. 219).

Більшість дослідників згодні з тезою про те, що проект модерну є наслідком і результатом ідеології Просвітництва. Почавши з нещадної критики феодальних порядків, просвітителі стали духовними батьками буржуазних революцій та антикерікальних рухів XVIII століть. Ідеологи Просвітництва закликали до розуму людини, вимагаючи перебудови суспільних відносин на засадах раціональності. Вони ставали на захист широких народних мас, відстоювали їх право на гідне життя, на освіту і культуру, на самоврядування та свободу. Головний шлях прогресивного розвитку суспільства європейські – особливо французькі – просвітителі вбачали у всебічному поширенні досягнень науки (проект Енциклопедії), культури, освіти, моралі, а головним аргументом у своїх міркуваннях – апелювання до здорового глузду людини. Просвітителям була притаманна віра у міць і силу людського розуму, який один здатний змінити стан речей на кращий. Не випадково І. Кант визначив Просвітництво як «свободу у всіх випадках публічно користуватись власним розумом».

Розум, як пізнавальна здібність людини, в епоху Просвітництва стає тією вищою інстанцією, перед якою повинні виправдовувати своє право на існування всі

соціальні феномени. Просвітництво робить розум, насамперед, носієм критичної функції. Ідеал раціональності протиставляється впливу традиції. Ratio знімає всі застарілі культурні і соціальні форми. Водночас з розвитком біблійської критики, втратою Одрокровенням свого значення суб'єкт звільняється від цієї своєї змістовної визначеності. Усе існуюче отримує право на існування тільки після виправдання перед критичним судом розуму.

Освітнім орієнтиром в епоху Просвітництва стає наукова раціональність, при цьому – експериментально-математичного спрямування. Школа відтепер черпає знання не з релігійної традиції, а з науки, яка відкриває всезагальні закони і є джерелом прикладного знання. Істина Науки протиставляється істинам Одрокровення. Фізикалістська парадигма починає визначати мислення епохи. В створеній Ньютоном механістичній картині світу шукають відповіді на всі питання, в тому числі – історичного пізнання. Світ історії та культури також може бути зрозумілим завдяки відшукуванню в ньому природних законів і сил.

Просвітители прагнули деструктурувати соціальний світ, який ґрунтувався на релігії і традиції, як царину обскурантизму, несправедливості, тиранії, створити новий раціональний світ, у якому будуть панувати *Liberte, Egalite, Fraternite* (Inglehart R., 2015). Школа вже не повинна була апелювати до потойбічних сил: людина сама, спираючись на розум і науку, стане творцем власного щастя. Якщо релігія і може зберігати релевантність, то лише як приватна справа кожного і «в межах тільки розуму». «Серцевиною проекту Просвітництва, – пише Д. Грей, – була ідея витіснення моралі локальної, що ґрунтувалася на звичаях, і традиційної, рівно як і всіх форм трансцендентної віри, мораллю критичною і раціональною, що, як передбачалось, стане основою єдиної цивілізації» (Грей Д., 2003, с. 241).

Висновки. Перспективи подальших досліджень. Таким чином, релігійна раціоналізація відкрила шляхи для тотальної раціоналізації всіх суспільних відносин. Як це не дивно, але релігійна свідомість як найбільш ірраціональна за змістом стала тим фактором, який зумовив подальшу модернізацію. Раціональність перетворюється на іманентну підставу для існування й розвитку новоєвропейської цивілізації. Соціальний інститут освіти стає одним з провідників раціоналізації –

спочатку релігійної, а далі – загальної. Набувши в межах теологічного світогляду певних висот, освіта під впливом секулярних тенденцій еволюціонує в бік створення світських шкіл, університетів, організованих – подібно до міських цехів – на раціональних основах. Реформація, а згодом – й Просвітництво закріплюють ці тенденції, сприяючи появі цілком модерних освітніх інституцій.

В подальшій перспективі проблему освітніх інституцій доцільно досліджувати з точки зору постмодерних тенденцій в соціальному та освітньому просторах.

Література

1. Бусова Н. А. Модернизация, рациональность и право / Н. А. Бусова. – Харьков : Прометей-Пресс, 2004. – 352 с.
2. Вебер М. Основные социологические понятия / М. Вебер; пер. с нем. и общ. ред. Ю. Н. Давыдова, пред. П. П. Гайденко // Избранные произведения. – Москва : Прогресс, 1990. – 868 с.
3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / М. Вебер. – Київ : Основи, 1994. – 261 с.
4. Вододіли секуляризації / Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2015. – 240 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Философия истории / Г. В. Ф. Гегель // Соч. : [в 14 т]. – Т. 8. – Москва; Ленинград : Соцэкгиз, 1935. – 468 с.
6. Грей Д. Поминки по просвещению / Д. Грей. – Москва : Праксис, 2003. – 368 с.
7. Додонова В. І. Роль та значення феномену релігійної раціоналізації у формуванні соціальної раціональності / В. І. Додонова // Наука. Релігія. Суспільство. – 2011. – № 4. – С. 80–85.
8. Зінякова В. В. Мовно-смісловий універсум релігійної традиції та його зв'язок з неперекладністю сакральних текстів : Автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.11 – релігієзнавство / В. В. Зінякова; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2014. – 18 с.
9. Кассирер Э. Философия Просвещения / Э. Кассирер; пер. с нем. В. Л. Махлина. – Москва : РОССПЭН, 2004. – 400 с.
10. Халіков Р. Х. Форми і наслідки раціоналізації релігійних традицій : Автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.11 – релігієзнавство / Р. Х. Халіков // Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2014. – 18 с.
11. Inglehart R. The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles / R. Inglehart. – Princeton University Press, 2015. – 496 p. doi: 10.1515/9781400869589

References

1. Busova N. A. (2004). Modernizacija, racional'nost' i pravo [Modernization, rationality and law] Har'kov : Prometej-Press, 352 (rus).

2. Veber M. (1990). Osnovnye sociologicheskie ponjatija [Basic sociological concepts]. Ju. N. Davydova (Ed.). Moskva : Progress, 868 (rus).
3. Veber M. (1994). Protestantska etyka i dukh kapitalizmu [Protestant ethics and the spirit of capitalism]. Kyiv, 261 (ukr).
4. Vododily sekuliaryzatsii [Watersheds secularization] (2015). Vinnytsia : Nilan-LTD, 240 (ukr).
5. Gegel' G. V. F. (1935). Filosofija istorii [Philosophy of history]. Soch. : [v 14 t]. T. 8. Moskva; Leningrad : Socjkgiz, 468 (rus).
6. Grej D. (2003). Pominki po prosveshheniju [Wake of enlightenment]. Moskva : Praksis, 368 (rus).
7. Dodonova V. I. (2011). Rol ta znachennia fenomenu relihiinoi ratsionalizatsii u formuvanni sotsialnoi ratsionalnosti [The role and significance of the phenomenon of religious rationalization in the formation of social rationality]. Nauka. Relihiia. Suspilstvo, 4, 80–85 (ukr).
8. Ziniakova V. V. (2014). Movno-smyslovyyi universum relihiinoi tradytsii ta yoho zviazok z neperekladnistiu sakralnykh tekstiv [The linguistic and semantic universe of religious tradition and its connection with the immutability of sacred texts.]: Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv, 18 (ukr).
9. Kassirer Je. (2004). Filosofija Prosveshhenija [Philosophy of Enlightenment]. Moskva : ROSSPJeN, 400 (rus).
10. Khalikov R. Kh. (2014). Formy i naslidky ratsionalizatsii relihiinykh tradytsii [Forms and consequences of rationalization of religious traditions]: Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv, 18 (ukr).
11. Inglehart R. The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles / R. Inglehart. – Princeton University Press, 2015. – 496 p. doi: 10.1515/9781400869589

РЕЛИГИОЗНАЯ РАЦИОНАЛИЗАЦИЯ И ЕЕ РОЛЬ ДЛЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ МОДЕРНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ИНСТИТУТОВ

Додонова Вера, доктор философских наук, профессор, профессор кафедры философии, Киевский университет имени Бориса Гринченко,
ул. Маршала Тимошенко, 13Б, г. Киев, Украина, dodonovav@gmail.com

Статья посвящена анализу общей закономерности исторического развития западного общества, которая заключается в постепенном нарастании тенденции рационализации. Следствием этой тенденции является дифференциация ценностных сфер и появление новоевропейских социальных институтов: рынка, права, бюрократии. Современные трансформации становятся возможными благодаря религиозной рационализации и секуляризации. Выясняется значение религиозной рационализации для появления современных образовательных учреждений, в том числе мирской школы и университетов.

Ключевые слова: модерн; Просвещение; рациональность; «религиозная рационализация»; «религии спасения»; Реформация; секуляризация; университет.

RELIGIOUS RATIONALIZATION AND ITS ROLE FOR THE EMERGENCE OF MODERN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Dodonova Vira, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Philosophy Chair, Borys Grinchenko Kyiv University, 13B, Marshala Tymoshenka Str, Kyiv, Ukraine, dodonovav@gmail.com

The article is devoted to the analysis of the general pattern of the historical development of Western society, which consists in a gradual increase in the trend of rationalization. Under rationalization is understood the process of gradual replacement of random, situational, openly irrational motives of human actions into logical, predicted, wholerelevant. An understanding of the rationalization and "disenchantment of the world" by M. Weber explores the essence of the modernist project as a "disenchantment" of social relations. At the same time, "disenchantment" was understood by them not only as the liberation of society from the rule of magic and superstition. "Disenchantment" is the growth of trust in the mind, science, education, rational procedure in all manifestations of social life, which is the leading trend and the internal meaning of the entire era of modernity. The role of "religions of salvation" is clarified to form integral pictures of the world not only for the religious outlook, but also for the born philosophical systems. It turns out that religious rationalization was only the beginning of the universal process of rationalization of social relations. A consequence of this trend is the differentiation of value spheres and the emergence of New European social institutions: the market, law, bureaucracy etc. Modern transformations are made possible through religious rationalization and secularization. The role of scientific rationality as an educational reference point in the Enlightenment is researched. During this time the school begins to draw knowledge not from the religious tradition, but from science. The importance of religious rationalization for the emergence of modern educational institutions, including secular schools and universities.

Keywords: «religion of salvation»; «religious rationalization»; Enlightenment; modernity; rationality; Reformation; secularization; university.

Стаття надійшла до редакції 06.10.2017

Прийнято до друку 23.11.2017